

Opmerkingen bij het VMNW, deel I (A-G)

Ingrid Biesheuvel

Op vrijdag 1 november 2024 nam prof. dr. Wim van Anrooij afscheid als hoogleraar Nederlandse literatuur tot de Romantiek aan de Universiteit Leiden. Ter gelegenheid van dit afscheid verscheen die dag bij uitgeverij Verloren (Hilversum) de bundel *Trouw aan de tekst. Historische letterkunde in de praktijk*. In mijn bijdrage aan die bundel, getiteld 'Over vakbeoefening, vertalen en Vroegmiddelnederlands' deed ik (in de paragraaf *Vroegmiddelnederlands vertalen ... en bijvangst*) verslag van mijn bevindingen met het werken met het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek (VMNW)* in de jaren dat ik werkte aan een vertaling van de integrale tekst van Maerlants *Der Naturen Bloeme* (2024 verschenen bij uitgeverij Walburg Pers). Het oudst bekende handschrift van Maerlants tekst, het zogenoemde Detmoldse handschrift (Lippische Landesbibliothek, nr. 70), dateert van 1287 en werd vanwege die datering vóór 1300 veelvuldig gebruikt voor het VMNW. Tijdens mijn vertaalwerkzaamheid noteerde ik (als 'bijvangst') een aantal opmerkingen en correcties bij de lemmata waarin citaten uit *Der Naturen Bloeme* voorkwamen. Het was mijn bedoeling die correcties door te geven aan het INT (Leiden), opdat ze in het VMNW verwerkt zouden kunnen worden. Omdat die uiteindelijke verwerking nog wel even op zich laat wachten (zie hiervoor de bovengenoemde paragraaf *Vroegmiddelnederlands vertalen*, met name noot 14, 15 en 18) volgt hier als 'tussenoplossing' het eerste deel van mijn alfabetische lijst (tot en met de letter g) met correcties etc.

Hierbij nog een drietal opmerkingen:

- het betreft alleen lemmata waarin citaten uit *Der Naturen Bloeme* gebruikt zijn;
- ik zag niet alles, en noteerde bovendien niet alles wat ik wél zag; er zullen zeker nog meer opmerkingen etc. te melden zijn;
- een vervolg op deze lijst volgt zo spoedig mogelijk in 2025, in de hoop dat e.e.a. snel verwerkt zal kunnen worden in de bestanden van het VMNW. Want deze 'tussenoplossing' is verre van ideaal

Ingrid Biesheuvel

november 2024

Correcties, suggesties, aanbevelingen en opmerkingen bij VMNW tegengekomen bij mijn vertaalwerkzaamheid aan Maerlants *Der Naturen Bloeme* deel I (de lemmata a t/m g)

Literatuur waarnaar verwezen wordt:

Burger: Peter Burger (samenstelling en vertaling), *Jacob van Maerlant, Het boek der natuur*. Amsterdam: Em. Querido's Uitgeverij BV, 1989. [Griffioen]

Gyss. (ed.): M. Gysseling (ed.), *Der naturen bloeme*. Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks II, literaire handschriften. Deel 2. 's- Gravenhage, 1981.

Van der Voort: Marcel van der Voort, *Van serpentes met venine*. Hilversum: Verloren, 1993.

Verwijs (ed.): Eelco Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's Der Naturen Bloeme*. Leiden: A.W. Sijthoff, 1878.

Lemma *al* (V), onder 1): de aanhaling ('*die glose seget dat dit hout ...*') gaat niet over de *terebint* maar over de *tymus*.

Lemma *Alexander*: is nummer 7 inderdaad die paus (ca. 105-116)? Burger p. 112 en 182 zegt Alexander III (1159-1181). Lijkt me waarschijnlijker. Zie ook nog Van der Voort, *Van serpentes* p. 115.

Lemma *alse ofte*: onder 1: in het citaat uit *Nat. Bl.* (p. 407, r. 30-34) hoort het 1^e vers er niet bij. Dit vers hoort bij het vorige, '*die dragre es van dien stene* hoort bij vers 16.326-16.328.

Lemma (*also*) *ghelikerwijs alse*: zie lemma ***openbare***

Lemma *alute*: onder 3. de 1e aanhaling gaat *niet* over de *borax* maar over de *balsamum*.

Lemma *ardinghe*: in het 2e citaat wordt gezegd dat de *cinamolgus* = hondsmelker. Is dit ietwat in tegenspraak met de definitie in het lemma *cinamolgus*: "relatie is onduidelijk"?

Lemma *Aristoteles*: één na laatste citaat onder 1), over '*abides ... es .i. water*' klopt niet, moet nog uitgebreid worden met *.i. wonder* (zie Gyss. (ed.) p. 217, 12-14, met de tekst in Detmold).

Lemma *auctor*: laatste citaat gaat (volgens mij) niet over de pad maar over de kikker (*rana* = volgens def. van VWNW kikker); dit geldt ook voor lemma ***avebennen, bat (I), quaet (I)*** onder bet. 2), ***quenicum, vat (I)*** (onder bet. 1.1.1. Meton.).

Lemma *avebennen*, zie lemma ***auctor***

Lemma *basilius (I)*: onder 1. in de definitie: homiliën → homilieën.

Lemma *basilius (I)*: 'Maerlant spreekt alleen ...' Bij de *zifius* (Verwijs (ed.) p. 342, vers 1072) wordt de *Hexaëron* wel genoemd in verband met Basilius de Grote; 'Maerlant spreekt alleen ...' klopt dus niet.

Lemma *bat (I)*, zie lemma ***auctor***

Lemma *bedrieghen (II)*: laatste citaat onder 3. over de kreeft: *hiken* moet zijn *luken*. Zie Gyss. (ed.) p. 249 vers 9737. In lemma ***want (II)*** staat dit citaat ook, onder 2.: Omdat, doordat met 'hiken (l. luken)'. Volgens Gyss. (ed.) p. 249 staat er gewoon 'luken', dus hier aanpassen!

Lemma *berste*: van het citaat over de spiesbok wordt een andere vertaling gegeven dan in het lemma ***verdroghen***. 'Druppel' versus 'traan'. Varianten van 'twater (in hs. Detmold / Gysseling) zijn 'orine'. Past beter bij blaas, toch? *MNW* gaat ook voor 'druppel' en urine. Bij Verwijs (ed.)

p. 134 noot 4 ook Latijn! *VMNW* zie **traen** onder 3. dit woord ook geïnterpreteerd als 'druppel'. Ik denk dus dat 'traan' in lemma *verdroghen* gewijzigd moet worden (bij citaat over *orix*).

Lemma *bescouden*: onder 2. warm maken: de vertaling is niet helemaal correct. Het komt erop neer dat deze steen wil dat je hem zachtjes vasthoudt, want als je er hard op drukt, zal hij je hand verschroeien. Het *soetelike* hoort dus niet bij 'verwarmen', maar bij 'vasthouden'. Zie ook Verwijs (ed.) p. 226 en noot 2, en *MNW* s.v. *bescouden*, sv. *duwen*, s.v. *pirites* en s.v. *soetelike*. (onder *pirites* in *MNW* net zo'n citaat maar dan uit Maerlants *Alexanders Geesten*).

Lemma *bestieren*: citaat onder 1.2 (kinderen opvoeden) gaat niet over de raaf, maar over de *cornix* = kraai (staat in Gyss (ed.) ná de raaf).

Lemma *binden (II)*: onder 4. kwellen, *beuers cul* ... Verkeerde begrenzing! Dit recept van *bevers cul* en wijn hoort bij een vorige zin (middel tegen slechtiendheid). Citaat moet beginnen met *als vrouwen* (Gyss (ed.) 14694) en eindigen bij Gyss (ed.) 14701, met een recept voor *trifera* met sap van *ruta*. Geldt ook voor lemma ***ghebreken (II)***. Bij ***doot (II)*** gaat het goed en bij ***ghelosen*** ook.

Lemma *blat*: 2^e aanhaling (*hare blasen*) betreft niet de *natrix* maar de *naderos*.

Lemma *borax*: hier wordt 'paddensteen' gespeld; in toelichting tussen haakjes in andere lemma's b.v. in ***crapandin***, in ***nieweren***, in ***padde*** en in ***steen*** is sprake van 'paddensteen'. 'paddensteen' (zonder n) ook nog in ***dracontia***, ***dracontides***, ***inswelghen*** en ***selden***. Uniformeren lijkt mij geboden.

Lemma *bringhen*, zie lemma ***werc***

Lemma *caf*: citaat '*wriuemmen ...*' gaat niet over de *agaat*, maar over *git*. Dat geldt ook voor lemma ***si (III)***, onder 1.3.3. Bij een bijvoeglijk naamwoord, en voor lemma ***stro***.

Lemma *calamus aromaticus*: zie lemma ***darm***

Lemma *celonites*: *Selonites* (l. *Selonites*) klopt niet. Het moet zijn *Silonites* (zie Gyss. p. 403 de noot). Zie ook lemma ***utebringhen*** (*chelonites*); in lemma ***sijn (I)*** (onder II.F.2.3. heet hij weer *silonites*) Uniformeren!

Lemma *ceraunius*, zie lemma ***donresteen***

Lemma *cinamolgus*: zie lemma ***ardinghe***

Lemma *cinifes*: klopt 'ongeïdentificeerde vlieg' wel? Zie Verwijs (ed.) p. 83, vers 430: '*mesien*' = mug, steekmuggen = de muggen uit de Bijbel / Egypte (vers 433). Is toch geïdentificeerd genoeg? Zie ook lemma *VMNW* moesie en *MNW* mesie.

Lemma *claeheit*: het laatste citaat onder 1. Licht ... gaat strikt genomen niet over de glimworm, maar over de vuurvlieg. *Nat. Bl.* heeft nl. ook nog een *stella*, die door *VMNW* wordt gedefinieerd als 'larve ... van de vuurvlieg' Dit geldt ook voor lemma ***cracht*** (onder 5.3) en voor lemma ***sparke*** (onder 1).

Lemma *coude*: 'marrubium t.w. andoorn'. Maar in lemma ***marubium*** is dit kruid 'malrove'. Dit geldt ook voor lemma ***crudekin*** en lemma ***suppositorius***. Uniformeren lijkt gewenst.

Lemma *cracht*, zie lemma *clærheit*

Lemma *crapandin*, zie lemma *borax*

Lemma *crudekin*: zie lemma *coude*

Lemma *daerombe*: onder II. Betr. 1 in het citaat over *Gummi arabicum*: (l. dicwile i.p.v. die wile → (l. dicwile i.p.v. die wille) (er ontbreekt een *l*)).

Lemma *darm*: hier wordt *calamus aromaticus* ‘rotan’ genoemd. In lemma *calamus aromaticus* zelf is sprake van ‘kalmoes’. Klopt?

Lemma *dese*: onder II. (Zelfst.) 1.1.1. Singularis: de tweede aanhaling, met Alexander (*dese draghet* ...) gaat niet over het kruid *absint*, maar over een bepaalde zwarte steen met een afbeelding van Zie lemma *staen (II)* onder I.B.1.5., waar het wél goed is gegaan. **NB!!!** *absint* / *absinth* wordt verschillend gespeld in diverse lemma's zie b.v. het lemma *purgeren*; dit geldt ook voor *absintium* / *absinthium*. Uniformeren, lijkt mij.

Lemma *die (IV)*: onder 1.4.3.6. Voorafgaand aan de naam van een ziekte, 3e citaat gaat niet over zilver maar over kwikzilver. Zie ook lemma *vrucht (II)* (daar wel goed).

Lemma *Dionisius*: het deel ‘*jn sinen boeken latet besien*’ hoort *niet* bij deze Dionisius de arts, maar bij de vorige autoriteit (Apollijn) zie Maerlants tekst! En zie editie Verwijs p. 3 vers 61, en let op de zinsbouw van het Mnl.; zie ook Burger p. 156, de opsomming.

Lemma *donresteen*: daar staat (ook) Zie: * *ceraunius*. Bij *ceraunius* staat geen *. De definitie is bij het ene lemma ook anders dan bij het andere. Dat is verwarrend.

Lemma *doreghenghe*: onder 1.: de toelichting ‘t.w. *cyprinusoliën*’ klopt niet. Het gaat om balsem die verdund is met die olie!

Lemma *dranc*: 2. Geneeskr. drank 4^e citaat (*sijn vleesch*) is niet zeeschildpad maar *scinocus* (ongeid. zeemonster).

Lemma *el, els*: onder 1. In de verb. *el* niet ... moet (De muilezel) *magher es ... worden* (Het muildier) *magher es ...*. Zie maar onder lemma *mulus (I)* en *burdus*. Geldt ook voor lemma *ganc*, *nemmermee*, *pas*, *sachte* en *winnen*. Daar moet dus over ‘muilezels’ worden veranderd in ‘muildieren’.

Lemma *emmer (II)*: eerste citaat onder 3.: de begrenzing vóóraan, beginnend met ‘*sagitaris*’ is grammaticaal niet juist. Het citaat moet beginnen met ‘*jn wat stene ...*’. Dit geldt ook voor lemma *inhebben*, onder 1.1. (zie lemma *rede (I)* 1.3. Met een vz. waar de voorste begrenzing wél goed is).

Lemma *erave*: laatste aanhaling onder 1.2 (‘*plinius seghet ...*’): achter ‘*deiere sijn*’ is de voetnoot “lees dan” van Gyss. p. 307 terechtgekomen in het citaat. Die moet weg!

Lemma *Gallia*: daar staat iets raars: Belgil met een schuin streepje na de *l*. Het moet België zijn, natuurlijk.

Lemma *ganc*: zie lemma *el, els*

Lemma *gast*: is het citaat over de sponzen wel op zijn plaats onder betekenis ‘vijandelijke bezoeker, vijand’? Zie Verwijs (ed.) p. 33 noot 3 met variant ‘*ende men bringhet ons dese gaste*’. Lijkt me een meer neutrale betekenis te moeten krijgen. Ook door rijm dwang is hier ‘gaste’ gebruikt. Ik zou kiezen voor ‘vreemde dieren’, meer passend onder bet. 1. in het lemma *gast*.

Lemma *ghebreken (II)*: zie lemma *binden (II)*

Lemma *ghelublau*: is ‘morfologie geel + blauw’ en dan ‘betekenis: blauwgroen’ niet raar?

Lemma *gheluc*, citaat met castor pollux (onder 1) gaat niet over hematiet, maar over *ethites* = arendssteen (zie hiervoor lemma *pollux*).

Lemma *ghemeenlike*: onder 6, 2^e citaat, verkeerd begrensd! ‘*jc dichtes ... pine*’ hoort nog bij het vorige (kruidenboek). Moet dus weg! Dit is het begin van boek XI / bronnen. Het citaat moet aan het eind uitgebreid worden; ik zou zeggen t/m vers 14.855 p. 371 Gyss. (ed.) (zie bijvoorbeeld lemma *beghin (I)*, waar het citaat nog veel langer is).

Lemma *ghenieten*: zie lemma *heet (II)*

Lemma *gheoret*: de enige aanhaling is niet duidelijk ... als desel es hi yuoet als desel hi (l. eiselijke) in sine stem ... Duidelijker is: lees voor ‘als desel hi in’ eiselijke (zie Gyss. (ed.) p. 96 noot mk) en zie ook wat Gyss. zegt over de volgorde van vers 3339 en 3340.

Lemma *gheslachte*: sub I.2. ‘*allen dieren eist* (t.w. de leeuw)’ leeuw klopt niet, moet zijn *lansani*.

Lemma *ghestaen*, zie lemma *werc*

Lemma *gheven (II)*: onder I.C.1. Opleveren: in het citaat over de *galanga* (*te wintre heuet soe ...*) moet achter ‘*meet*’ nog worden toegevoegd ‘(l. meer)’ Dat is noot axe) van Gyss. (ed.) p. 348

Lemma *ghevoghelte*: het citaat grammaticaal beter nog uitbreiden met één woord ‘... *alse oec dat ghevoghelte doet*’.

Lemma *ghewaghen (II)*: onder II. (Intr.) 1.1. In de verbinding ‘*alse men ghewaghet*’: de aanhaling uit *Nat. Bl.* 304 moet anders begrensd worden: vers 29 en 30 eraf halen (*bi desen wormen ... yplaegt*), vers 31 na *als oest* uitbreiden met 32 en 33. 31 hoort namelijk grammaticaal en qua betekenis bij 32 en 33, en niet bij 29 en 30!

Lemma *ghewinnen II*: onder 4.1. In de verbinding *stede ghewinnen*: ‘*alsijs* (t.w. vissen) ...’: het gaat hier niet om vissen maar om mensen (de *goede liede* uit vers Gyss. (ed.) p. 256 vers 16) die te vergelijken zijn met vissen van de soort *irundo* (en die overgaan tot gebed etc.).

Lemma *glamanes*: eigenlijk klopt de definitie ‘ongeïdentificeerd zeemonster’ niet, als het Mnl. zegt dat het een dier is dat men in *varschen watre* vindt (*varsch* = zoet! Latijn *aquis fluvialibus*). Vervang ‘zeemonster’ door ‘riviermonster’ of door ‘watermonster’?

Lemma *glis*: is het [sic] achter ‘*etent*’ echt nodig? *etent* = heten’t (var. *heetment*) Op andere plaatsen staat hier geen [sic] (b.v. in lemma *name* en lemma *slaepmuus*). [sic] in lemma *glis* schrappen dus.

Lemma *goet*: eerste citaat (*narwal*) onder 5. Raadzaam, verkieslijk, te prefereren hoort hier m.i. niet thuis. Vertaling: je kunt dit dier heel goed uit de weg gaan als je hem zou tegenkomen (door die duidelijke hoorn, namelijk). Zie ook vers 700 ed. Verwijs: *dies hebbe ons Here danc!* (wat toch ergens op slaat, en niet in de betekenis Raadzaam). En zie ook het Latijn bij Verwijs (ed.) p. 329 noot 1.

Lemma *gomen*: onder 1. In de verbinding ... moet eigenlijk naast '*alse ic dat gome*' toch ook de constructie met 'wij' ('*als wijt gomen*') worden opgenomen? Komt meerdere keren voor in het corpus, dus lijkt me wel gewenst.

Lemma *gout*: één na laatste aanhaling onder 2: 't.w. mieren' klopt niet. Het 1e *si* = de mieren, het 2e *si* = de andere dieren (die door de mieren met rust gelaten worden omdat de mieren weten dat die andere dieren het goud niet opeten). Dus, in de aanhaling: 1e *si* = de mieren; 2e *si* = de andere dieren, uit vers 12.120 '*beesten no andren dieren*'; 3^e *si* = de mieren (die het goud bewaken); 4^e *si* = ook de mieren (die boos worden op de mens); en 5^e *si* = de mensen. Pffft ...!

Lemma *grave (II)*: onder 2.11. Graaf van Vlaanderen, ontbreekt een woord in de lange vertaling, denk ik. ... omdat men (?) nauwelijks zilver zou ...

[wordt vervolgd]